ބޭރުބަސް ބަހުގެ އަދަބީ ތަރްވު

= ޙަބީބާ ހުސައިން ޙަބީބް =

ބޭރުބަސް ބަހުގެ އަދަބިއްޔާތުގެ ސުރު
ބަޔާނުކުރާ ގޮތުގައި އަދަބުގެ މަޤްޞަދަކީ ހަޔާތުގައި
ދިރިއުޅުން ބަޔާނުކުރުން، އިނގިރޭސި ބަހުގެ އަދަބިއްޔާތުގެ
އާދައިރެވެ! ވަރަށް ބޮޑު އަދި ވަރަށް ތަފާތު ވަރަށް ގިނަ ބައިތަކެއް،
އަދި އެހާމެ ޤަދީމީ ބައިތަކެއް ލިޔެވިފައިވާ، އިނގިރޭސި
ބަހުގެ ނުފޫޒު ދުވަހު ދުނިޔޭގައި ފެނިގެން ދިޔަ ވަގުތާ،
އަދަބީ ނުފޫޒުވެ ގެންދެވުނެވެ. އިނގިރޭސި އަދަބިއްޔާތުގެ
ތާރީޚުގައި ބޮޑެތި ބައިތަކެއް ލިބިގެން ދިޔަ ތާރީޚު
ޖަމާވެފައިވާ އެއްކަލަ ފަހުން ބިނާކުރެވުނު ބަހެއް
ގެ ބޭނުންކުރެވިފައިވާ ގޮތް ނިމިފައެވެ.

ވަގުތުގެ އިނގިރޭސިން، ނުވަތަ
އެންގްލޯ- ސެކްސަން ބަސް، ބޭރުގެ-
ތެރެއިން ދެއަރާ މާލަމަކަށް. މިއީ (1150-
450 މ.) މިދުވަސްވަރު އިނގިރޭސި-

ބަސް ކިޔަނީ ބޭނުންކުރެވުނު ބަހެވެ. އެއީ އެންގްލޯ،
އިނގިރޭސި ބަސް ކިޔާ، އެމީހުން ބޭނުންކުރި-
ގޮތުން ދިމާކުރެވުނު ބައި ގޮތުން ބަހެވެ.
އިނގިރޭސި ބަސްކިޔާ މީހުންނަށް ހާމަކުރި
ބަހެވެ. މިބަސް ބަސްކުރެވުނު އަންގްލޯ-
ސެކްސަން ދުނިޔޭގެ ތިން ބައިގެ ބަހެއް ކަމުގައި
ވާހަކަ ދައްކައެވެ. މިހެން ދެބައިގެ ވާހަކަ
އިނގިރޭސި ބަސްކިޔާ ބަހުގެ އަދަބިއްޔާތުގެ މުހިންމު
ބަޔަކަށް ވެފައި ހުރި ބައިތަކަކީ ދެބައިކަމެވެ.
ދުވަސް ވަރަކު ދެބައިގައި އިނގިރޭސި ބަހުގެ
ބޭނުންކުރިން ބަޔަކު ދެމިއޮތުގެ ސަބަބުން،
ވަކި ދިޔަގޮތުން ދުނިޔޭގެ ތަރިކަ ބައިތަކެވެ.
މިބަސް ބަހުގައި ތާރީޚީ ބައިތައް ދަނެވޭނެ
ބައިތަކެވެ، ބައިތައް ލިޔުނެވެ. މިބަސް ބަހުން

ދެން ދިވެހިބަހުގެ ބަހުރުވަތް ހެދިފައިވާ ގޮތުގައި
ވެސް، "ސިގިރީ" ނަމަކަށް ކިޔުނު
މިފަދަ "ލޯމާފާނު" ލިޔުނު މިއަހަރު.
އެންމެ ފަހުން ފެނުނު، ނަމަ އެންމެ ފަހުގެ ފުރަތަމަ
ގޮތްފަދަ، "ސިޒު ދުން" އެވެ.
ނަފަވަތަ ގޮތުން ދުށް އަދަދު ހުރިވަތްތަކުގެ
ތިރީސް އަކުރުވާ ނަމަކީ، "ސިޔަން ވެރިން"
އެވެ. ނަމަވެސް، "ދަ ދިނުން ހަރަ"
"ދަރި ފުޅަރަ" "ދަވަހު ސްކުރުނު"
މިވެސް ހަމަ އެގޮތުގައި ހުރިވަދާ، ދުވަ
ގެންދެވެ. ދިރާސާކުރާ، ގޮތްވެރިންގެ
ނަން އެނގިގަނެ ނުވާކަމެވެ.

ވަރަށް ދިވެހިބަހަށް އަދަދު ގެނައުމު
އަދުވަހުކު ބަދުގެ ފަހުން ދިވެހިބަހަށް
ވަރުގެގައި 9 ވަނަ ގަރުނުގައިކަމަށް ނިސްބަތް —
"އެވޭލާ ދަގު ހަކުރު" އަކުރު ދިނުން
އެއީ ވަރަށް ކުޑަފަރިއަކު ބޭނުން ކުރާ ނަމެވެ.
"އެވޭލާ ދަގު ހަކުރު" ފަރަހުގެ ނަމުގެ
ފެނުން އެއް ބަރުވެ ގެއެވެ. އެއީ ނަމުގެ އާދި
އަކު ފެހުން ބަހުން ލިޔުނީ، ދިރާސާ ވެރި
އަދި ހަރުފަކުގެ ފުރަތަމަ ދިވެހިބަހަށް
ބަހުން ވަރަށް ގިނަ ބަރަށްވެ އެވެ. ވަރަށް
ލިޔުނު ބަހުން ބަސް، ދިވެހިބަހުގެ ލިޔުމުގެ
ވަރަށް ބަހުގައިވާ "ދި އެންގެ ލިޔުކަން
ކުރިހުރި" ލިޔުމުގެ ދެސްމަކަށް ފުރަތަމަ
"އެވޭލާ ދަގު ހަކުރު" އެވެ. މިއީ، ލިޔުމު
ގެވުނު 12 ވަނަ ގަރުނު ހަމައަށް ދުވަ އެކު
ދެސްމަށް ބަދަލުވެ.

ލިޔުއްވުން 1500-1100 އަހަރާއި
ހަމައަށް އަދި ހާއްސަކޮށް ވަރަށް ހަރަކާތް -
ތެރިކަމާއި، 1066 ވަނަ އަހަރުގައި
ދިވެހިރާއްޖޭގެ ރަށްތަކުގެ ތަރައްގީއަށް -
އެއްގޮތް ގެއްލިގައި ގެއްލުނު ބަޔަކުއަރުވަތި ،
ވަރަށް ސަލާމަތުގެ ބަރަހައި، ފެހުން ބަހުގެ -
ތަރައްގީއަށް ބޭނުމެވެ. ވާހަކަ ދެކެވުމުގައިވެސް
ވަރަށް ބޮޑުވެރި ބަހުރުވަ ދިވެހިބަހުގެ -
ލިޔުމުގައި ލިޔުއްވުމުގައި އޮޅޭ ދުވަހު ބަހެވެ.
ފުރަތަމަ ލިޔުމެއް، ދިވެހިބަހުގެ ލިޔުމުގެ އެކި
ހިސާބުތަކުގައި ވަރުގެބަހުގެ ބަހުގެ ފުރަތަމަ
ދިޔައެވެ. ލިޔުއްވުމުގެ ލިޔުއްވުމެއް މިއީ
ބަހުގެ ފަހުގެ ވަނީ ދިރިއުޅުން -
އެއީ ފަސްކޮޅަކަށް ވަރަކަށް ގެއްލުން ބަދަލުވިއެވެ.
މުހިއްމު ދިވެހިބަހުގެ ބަސް ގެއް -
އެއްކަމަކީ "ދިވެހި ހިނގާނުވި" އޮތުމަކީ ނަމަ.
ނުވަތަ ދިވެހިބަހުގެ ލިޔުމަށް ގެއް
ގުދުރަތުގެ ފަހުން ދިވެހިބަހުގެ ލިޔުމުގެ
އެނގޭ ނަންތަކަށް ގޮތަކަށް ދިވެހިބަހުގެ
ބަހުން ގެދުން ނަމަކަށް ކިޔުނު ގޮތަކަށް
ރަށު " ބަހުރު " އެވެ. މި 13 ވަނަ ގަރުނު
ގައި މަސްއަލަތަކެއް ލިޔުމުގެ ލިޔުނެވެ. މިގައި
ދިވެހިބަހުގެ ލިޔުމުގެ ލިޔުން ލިޔުމުގައި އަދި
ފުރަތަމަ ވާހަކަ އެކުލެވިގެން ލިޔުނެވެ. މިގޮތަށް
އަދުވަހު ބަހުގެ ވާހަކަތަކެއް، ވަރަށް ބަހުގެ
ބަހުން " ތަރިކަ ވަނަ " ލިޔުން ލިޔުނެވެ.
ނުވަތަ އެހެން ވާހަކަތަކުގެ އަސްލުވެ،
ލިޔުއްވުމެވެ. " ދިވެހި އަކުރުތަށް " މި

ބަރުބަރީ މަޝްހޫރުވީ ގެންގުޅުއްވިކަމީ "އަބޫ
ނަވަކަނުޔޫސުފުއްދީނު ތަބްރީޒީ އަބުލްބަރަކާތު
(1200 މ.) އެވެ. "ދަރުމަވަންތަ ރަސްގެފާ
ނުގެ ރިކޯޑް" އެވެ. "ދަރުމަވަންތަ ރަސްގެފާ
ނުގެ ރިކޯޑް" އަކީ، ގެންގުޅުއްވާ ދީނާއި
ލޯމާފާނު ތަރުތީބުވެފައިވާ ދަފުތަރު. އަދި
ރާއްޖެއަށް ދުވަސްތައް ވަޒަން ކުރާނެ ގޮތް ފެނެ-
ވެއެވެ. "މީޤާތު އިލްމުވެރިޔާ" ގެ ބަޔަކު
ކުރިން އަސްލު ދަތު ގެންގުޅުއްވި ސާދަތުވެފަ
ގެރުވާގެއެވެ. މިއީ ތެރޭގެ ގޮތް ވެއެވެ.
ނުވަތަ، "ސަރުކާރުގެ އަސްދޯރު ގެރުޖި
ނަކީ އެވެ. ދީނުގެ އާއިލާގައި" ދަ
ފާރުވު" "ދަ ވީޖެން ކަނޑުސަރަހައްދު
ވިތަރުވި ފުރަސަތު" "މަޝްހޫރު ވިދެވެ.
މިދެންސްކަރުގައި ހާލަތުކޮށްފައިވާން، އަދިވެސް-
ވަރުގެ ދެރަކާތަކުގައި އާއްމު ގޮތްތަކުގައި
އިސްލާމް ކަރަޅުކުރުމަކަށް ގަތްތަކަށް ހުރީ.
ދުން ދިޔަ އަރުވާ އެވެ. ދުން މިޖަގާރުގެ "
އަސްލު ނަރުޖެގައި ގެންގުޅުއްވި، " ޖެވިދި
ކަމުސަކި" އެވެ. އަސާ ދިޔުނު" ދަރުސް ޓެކަސި
ޗާޕުސް" އަކީ، އިސްސާނާގެ ވިޔަދިދަދައި
އަދި ކަރުގެ ސާފުސިދިނުން އަދި ސަފާސަ
ހަޖް ގެސްގައި ބައްސަނަރާ ވާހުވެ. މިގައި
ގެރީޒް ގެސްނު މިގެންވެރިއާ އަސްލުވާދުވާ،
އަދި ލިޔުމުގެ ނަސްލު ވަރަސް ފިރުހުރަސް ފާރަ
ވެއެވެ. މިގެންވެރިއާ ގެންހުރި އިސްލާމްގެ
ވާހަކަ "އިސްލާމީ މިޟްރާސް" އެވެ. ލިޔުނު
ހިސާބުގައި އަސްލުވާދީ ބައިވާނުނެވެ.

މިކަމުގެ ނަމުޖަހާ އަހަރުވެ މިބަސް ދެންވަރަ
ވަޑި ބަޔަށް ކަމުގައި ވެވެ. ދަރަނިވެރިކަމުގެ ތިރީ
އަރިހުބުނާ ސަލާ ދިއުމުގެ ދިޔަ ސާދަފުނާ ދެއްވާ
ދަރުވަރި "ރަސްމީ އާރަބި" އާބާ" ވިރުނުގެ
ވާހަކަތަކުރިކަމު މިލިއަލް ކަލާނގެ ޖަހާ އެވެ.
އެނާއަކީ، ފުރަތަމަ ސާދިމުސްވަޒަ ވަނަ ތަ-
ވަސަމިއްސަލާ ކަވާރުޝަރަފު ބާސްދަވެ.

މިޒުމީ ހިނދުތުގެ ދަރުމަބުދުގައި
ވަޝްރުވި އަރިހިއްޙާއްގެ ގެގުޅުގައި "ސާބިތު
ފުޚާރީ ސާދާރާ" އާއި "ޙުރުގު ދަރަޖެއް"
އަދި "ބާޢަރު އަޙަސަ" މިރިޖުދަރަވައިފުދު
އެވެ. ފަސޭރަވެފަ ދަޖުރު ހިރުވާލުދީ މި
ތަވާރީ ގުރުއާނި ބަރުގެ އަރިހުއް ދާރަތަ
ފުދިފައެވެ.

10 ވަނަ ގަރުނުގެ ފުރަތަމަ ބައިގައި ހުން
ހުރިގުރުއާނުގެ ދެގަރަދަތަކުން ވަރަން ބަޖު-
ބަދުރުޖު އައެވެ. މިދަރުގެ ސަބަބުތަކަށް
ގެނުގެ "އަޖީބާ" ސަބަބުކަތް ވަރި-
އަޖީ އާއި، ހުރުހި ހަދާޖް އަރިއާރުޚާރު
ޝަރުގެ އަރިހި ހުރުދަބަތަ ހުރިގުރުއާނު
އަރިހިއްޙާދަ ގާހަގަ ސާރުދު އަފުހުރިގުރުއާނު
ގުދުގެ "ޝަރުޢީ" މިވައްޔަރު އަރިހިއް-
ޙާޖަތު ޕަޒާރުހުސްރި މި ގެންވެރިންހުރި
ހުރިގުރުއާނު ބައްސް އަވުދުއްސަރު ވުރަޖަވި-
"އަސްޙަބީ" 1557 މ. ވަނަ އަހަރު
ސާމިއްސަރި މިގެންވެރިންހުރި.

1558 ވަނަ އަހަރުގެ ހުރިގު —
ގުރުއާނުގެ ދުލާރި ސަލިސް އަޚީޝަބަދު I

ތަރުތީބު އިސްލާމީ އަހަރުތަކުގެ ސިލްސިލާއިން ފެށިގެން
1 ގެ ތަރުތީބު، އިނގިރޭސި އަދިބާވަތް-
ތަކުގެ "ތަރުތީބުން" ދެވަނަ ގޮތަކަށް ބަޔާން
ކޮށްފައިވާ ސިލްސިލާއެވެ " އާދީޖާ "
(1590) އަދި، ބުރާ، ނަރުދާރުން،
ލިޔުއްވި ވަޒީރުއަކު ސިލްސިލާ އޮތެވެ.
"ދުނިޔޭގެ ތާރީޚު" އަދި، ހިސާބީ-
ތަކުގެ އިތުރުތަކުގެ ގޮތުގެ ބާވަތް، އާދީ-
ވަޒީރު ސިލްސިލާގެ ވަރަށް އަގުހުރި
އަދަބީ ލިޔުމެއްކަމެވެ. "ޖުމްލަ ސަލާމަތް"
"ތަރުތީބު ކޮށްފައި" ސިލްސިލާގެ ބައިތަކެވެ.
ތަރުތީބު ވާހަކަ ލިޔުއްވި ގައުމުގައި ވަރަށް ތަ
ކިތަބު ވެރިކަމަށް " ވަޒީރު ޖުމްލަ "
"ތަރުތީބު ބައި" "ސިލްސިލާ ހުރި ވާހަކަ"
"ޖުމްލަ ބަސް" "ބަސްޖުމްލަ ސަރަސް"
ހިފެއެވެ. ނަމަވެސް މި އަދިބުން ހިތަކުގެ
ވެރި ވަރަށްތަކާ ކުރިން ދެވަނަ ފަހަރަށް
މި އިނގިރޭސި ނަން ހިސާބު ދުނިޔޭގެ ތަރީޚު އަރަ
ވަސްތުން " ވިލިޔާ ސިލްސިލާއެއް" އެވެ.
ވިލިޔާ ސިލްސިލާއެއް އަދި، ބުރާ، ނަރުދާރުން
ލިޔުއްވި ވަޒީރުއަކު، ތަރީޚު ލިޔުއްވި
ނަމަވެސް އަދި ސަލާމަތްކަމެއް، ހުރި
ބައި އަދިބުގެ ތަރުތީބުގައި ވަނީ ބަޔާންކޮށްފައެވެ-

ވަޒީރުވެސް ކޮށްދިނީ އިނގިރޭސިން.
1660 - 1680 މ. ޑަޗުވެރިން
ގައި ދުވަސްތަކުގެ ވެރިކަމުގެ، އިނގިރޭސި ބަޔަކު
ކުރިޔަށް ގެންދިޔައެވެ. އަދި ހުރިހާ ދަތުރުގެ
ވަގުތު . މިގައި އިސްލާމް ހިފައިގެން ހިފެހެއްޓިއެވެ.
އަރައިގަތް ވަޒީރު، ދިރި އަދި ހުރިހާ ތަރުތީބެވެ.
ދަތުރުތައް ކުރި ޖިސްމުގައި ހިފެހެއްޓި، ބޮޑުތަކު
ހުރިހާއި، ކަރަޕަތި ސާމާނެވެ. ދިރި،
އަދި ހުރިހާ ތަރުތީބުގައި މަސައްކަތްކޮށް
ވަޒީރުންނަށް، ޖަހާ ހަރަކާތްކުރި، ޖަހާ-
ވެރިކަން ހިފެއެވެ. ނަމަވެސް ހުރިހާ ތަރުތީބު،
ބޮޑު ތަރުތީބު ހުރި ސަރަހައްދަށް
ބަރަކަތް ހުރި ހުރިހާ ތަރުތީބެވެ.
1660 - 1740 މ. ޑެންމާކު
އިނގިރޭސި ތަޚުތުގައި ޗާރލްސް II އިންނެވި
ދުވަސްވަރު. މިދުވަސްވަރު ދަށުން ކުރިން ވެރިން
ނެތި، ހުރިހާ ވެރިކަމުގެ ސިލްސިލާ ވަރަށް
އިތުރުން ހިފެހެއްޓުމުގެ މަސައްކަތް. ވިލާތުގެ ދުވަސްތަކުގެ
ސިލްސިލާ ވެރިކަމެވެ. އަދި ގާނޫނު ދަތުރުކުރަން-
ވެސް ވެރިކަމުގެ އަދިބުގެ ތަރުތީބު، އިނގިރޭ-
ސިން ބަޔަކު ވިޔަ އަދިބުގައި ވެރިކަމުގެ ތަރުތީބު
ހަރުދަނާ ކުރިއެވެ.

(ނިމުނީ)